

T604

M-3.

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

XVI

Lingvistika Vēsture

Lundā

1977

RAMAVE

(1617.g., sk. Ceļi 15, 16 sk.) - tāpat visvecākais pašreiz pazīstamais.

Zīmīgi, ka šo izteicienu, gan dažādos rakatljumos, V. Heike uzgājā vēl citos vecos albumos, arī 1., 2., 19., 21. un 38. tekstā. Dūras acīs fakts, ka 1. (1617.g.), 21. (1620.g.) un 38. (1634.g.) tekstā garā a-skaņa visos vienādi apzīmēta ar -aa-. Šāda saskāne nevar būt gluži nejauša un vedina domāt, ka visiem attiecīgiem autoriem ir bijis pazīstams kāds kopējs paraugs, t.i., arī sentence (Kas māc, tam nāk) būs bijusi iespiesta kādā jau pirms 1612. gada izdotā darbā. Šāda rakatljuma gan nav J. Vellinga ierakstā, bet jāņem vērā, ka tas izdarīts Frankfurtē pie Majnas un tāpēc, varbūt, ne pēc tiešā parauga, bet pēc atmiņas.

[20.] Heinrihs Lindens (Linden) ieraksts Heinriha Ertmaņa albumā, arī būdama viens no vecākajiem V. Heike publicējumiem (1612.g. 13. nov.), labi saprotams, ir priekāmcanceliskā ortografijā. Tas ir pazīstamais dievkalpojuma lietotais izteiciens; šini ierakstā tas tomēr stipri kļūdaini, vienādo vārdu rakatībā svārstīgs un, kā redzams fotokopijā, pašā Lindena vairāk vietās labots. Tādēļ nav šaubu, ka tas ierakstīts pēc atmiņas.

[21.] Par šo J. Štrābeļa (Strebellius) 1620. gada 5. septembrī ierakstu Joh. Christofa Štollija (Stollius) albumā (Kas maack, tam maack) skat. mugstāk piezīmi par 19. tekstā. Zīmīgi, ka šis latviešu sakāmvarde ir bijis pazīstams ne vien rīdziniekiem Vellingam un Potastam (kat. 19. un 38. ierakstu), bet arī Štrābeļim, kas bijis kurzemnieks. Tas vēl vairāk liek domāt par kādu iespiestu paraugu.

[22.] Hermaņa Prābstinga (Pröbstingius) 1630.g. 4. marta ieraksts Nirnbergas students Paula Heigela (Heigel) albumā (izdarīts Jēnā) Rom. 8. 31. Ilyonicē. Gyr Dewa prelfchen mums kas maek pretten mums buth? zīmīgs ar to, ka te sastopam vecās formas prelfchen (= priekšm

= priekšā) un pretten (= pretin = pretī), sal. J. Endze-
līns, Lettische Grammatik, Heidelberg 1923, §§ 564 un 566.

Izteiciens quis contra nos? (Rom. 8,31) latviski
tiek tulkots kas būs pret mums? (Bībele, Londonā 1968,
114). Ip.) vai kas pret mums? (Jaunā derība, Vincenta
Strelēvica tulkojums, 1949, 254. Ip.). Prebatinga tek-
stā tas ir: kas mack pretten mums buth? Savādā konstruk-
cija ar gack jāskaidro ar tiešu sekošanu vācu valodai,
sal. wer mag wider uns sein? (Die Bibel, Stuttgart 1961,
Das neue Testament, 188. Ip.) - vācu mag tulkojot ar
latv. mack.

[23.] Johans Rumpijs (Rumpius) ieraksts J. P. Vindin-
ga (Vinding) albumā (Karajaučos, 1633.g. 29. aug.) Ar
Dewu vn labho Laima ir viens no nedaudzajiem 17. gs. pir-
mās pusēs latviešu svešcieņu rīksājumiem. Tas ir atvadu
un laba vēlējuma teiciens, ko J. Rumpijs daudzkārt varē-
ja būt dzirdējis. Arī mūsu dienās sacītu līdzīgi: Ardie-
vu! Un labu laimi!

Līdzīgi, ka Rumpijs raksta vn (= un), kāmr citi auto-
ri vēl daudz vēlāk raksta und (resp. vnd). sal., piem.,
A. Miķelsona disertācijas autoreferātā Историческое
развитие употребления союзов в латышском письменном
языке, Rīga 1967.g., 8. Ip.

[24.] Bruno Samsons (Samson), plaši pazīstamā super-
intendenta Hermaya Samsona dēls, 1644. gada aprīlī bū-
dama Vitanbergā, Christīāna Lixera (Lyser) albumā ierak-
stījis frāzi no Zīraka gudrības grāmatas (7,39): Ko dar-
ridams, abdohms to ghallu, tad tu muhscham laun nhe dar-
ryffy. Nebūs jāšaubās, ka šis teikums norakstīts no šīs
grāmatas Manceja tulkojuma (1. izdevums Das Haus-Zucht-
vnd Lehrbuch Jesu Sprache/... Rīgā 1631.g., 2. izdevums
turpat 1643.g.).

[25. - 26.] Durbes mācītājs Ādams Pretorijs (Präto-
rius), kā redzams, arī 1648. gadā vēl rakstījis tā dē-
vētā pirmajā latviešu rakstu valodā. Tas pats sakāms

par tā paša laika Krotes mācītāja Zāmuels Čugnera (Zschugnerus) piemīņas tekstu tānī pat Koburgas studen-
ta Georga Biringhausena albumā. Tas labi saskan ar jau
zināmo faktu, ka Mancoja ortogrāfija tikai ilgākos gados
spēja iegūt popularitāti.

Abu mācītāju latviskie ieraksti ir kādu garīgu dzies-
mu panti, kam ir arī vairāk vai mazāk izdevušās atska-
pas. Var domāt, ka tie norakstīti no 1815. gada dziesmu
grāmatas Pfalmen vnd gaistliche Lieder...; arī raksta
autoram pašreiz tomēr nav iespējams to pārhaudīt.

Čugnera ierakstā vārds stihim jāsaprot, tāpat kā
citos agrā posmā latviešu rakstos, nevis kā slims, t.i.,
'nevesels', bet kā 'nelāgs, ļauns'.

[27.] Mārtiņa G. A. Lodera (Loder) 1783. gada 4. okt.
ieraksts Ferdinanda G. H. Filchofera (Filchhofer) al-
bumā ziņina ar to, ka latviešu valoda identificēta ar
vidzemnieku valodu (Lettisch od. Liefländisch). Toreiz
Vidzeme bija jau iekarota un pievienota Krievijai, bet
Kurzeme bija vēl pa daļai neatkarīga hercogvalsts, kā-
pēc Kurzemē runātā valoda daudzu autoru darbos dēvēta
par kurzemnieku valodu (curonice, kurisch, curonisch).

18. gs. pieši pazīstama bija forma ārate vai ārato,
tāpat ārstēt, ārstēt utt., sal. G. F. Stender, let-
tisches Lexicon, Mitau 1789, 1, 3 un 2, 64 (Ahrfte), tā
arī J. Langija vārdnīcā (E. Bleses publikācijā, Rīgā
1936), 7. lp. (Ahrfte). M.G.A. Lodera ierakstā redzama
sekošama vācu valodas paraugs - Ahrztu (Gen. Pl.).

[28.] Šis 1772. gadā Jānā rakstītais teksts ir vie-
nīgais no V. Helka uzlietiem latviskiem albuma ierakstiem,
kas ir ar obscēnu raksturu. Pats ierakstītājs, liepāj-
nieks Hermanis D. Venks (Wenck), medicīnas students,
kā redzams no teksta daudzajām kļūdām, bijis pavisam
vājā latviešu valodas pratēja.

[29.] Dāvida Fr. Hipericha (Hypperich) 1772. gada
lasis ieraksts ir vēl kāds tāds (toreiz parasts) album-

tekstu sasaistījuma paraugs, kādus V. Halka publicēja jau Ceļu 13. sējumā (skat. 20. un sek. lpp., 10. un 12. tekstu. Ar šāda veida sasaistījumu sastopamies arī 32. un 35. ierakstā; līdzīga rakstura, tikai atprie plašāks, ir arī 30. ieraksts.

[30.] Kīdzinjaka, vēlākā Salacas mācītāja un Latvianu literārās biedrības goda biedra Ignācija Fr. Hakeļa (Hackel) ierakstā J. G. Cenkera (Zenker) albumā lāb rīth milēifich || hrāifingich. Us paru(?) prēoku wafšalyu - kš bus ths bus redzams kopā sakabinātas, saturā neaenderlīgas frazes. Rodas iespaids, ka Hakeļis, gribēdams dzižoties, ka prot arī latviski, toreiz tomēr nekā lāgā nav spējis atcerēties. Arī viņa pareizrakstība, ievērojot atprie vēlā laiku (1776.g. 26. nov.), ir gluži patvaļīga.

[31.] Kīdzinieks Christiāns G. Hofmanis (Hoffman), 1778.g. 8. aprīlī būdams Leļucīgā, ierakstījis dāga Sejera Olroga (Olrog) albumā veselu latvisku dziejoli. Tas bez grūtibām identificējams par Vecā Stendera tekstu. Šī raksta autoram pašreiz nav bijis pieēniedzams kāds agrāks Stendera ziļģu krājums kā tikai Sīdģu luitas, 4. izdevums, Jelģavā 1884.g. (Helsinki universitātes bibliotēkas eksēmplāra fotokopija). Minētā dziesmiģa tur uzģjama 64. lp.

SS. Maltene.

Mel. Als nich die Mama.

1. Kad es Anfschijū

Drusziņ butšchoju, utt.

Daudzās kļūdas liek domāt, ka Hofmanis šo dziesmiģu albumā ierakstījis pēc atmiģas.

[32.] Skat. augstāk 29. piezīmi.

[33.] Šinī K. X. Šīwaga (Schimann) viscaur latviskā ierakstā (tāpat kā viņa otrā, kas arī izdarģts tani pat 1782. gadā un turpat Helmģstetā, skat. 13. tekstu, Ceļi 15, 22. lp.) redģ šīs pilsētas vārdģ latviskotģ par Šim-

piņātu. Jauni V. Helka albumā atradumi apliecina, ka K. K. Šimanis bijis teoloģijas students, nevis mediķis, sal. Ceļi 15, 28. ssk. 1p.

[34.] Ļoti vāju latviešu valodas prāšņu redz Johana G. Gērikes (Gericke) ierakstā (Erlangenā 1782.g.). Vārds bratescham laikam jāsaprot kā viensk. akuzatīva un latīgu 'fraternitas', vācu 'Bruderschaft' nozīmē.

[35.] Skat. augstāk 29. piezīmi.

[36.] Kurzemnieks (Ditrichs?) Kupfera ieraksts āvalciņā Antuāna Fr. T. Deja (Day) albumā ir no stipri vēla laika, bet vājā latviešu valodā. Ar svešu valodu ietekmi jāskaidro rakstība man's un Jouafe (= jūas = jūsu).

[37.] Šis teksts ievērojams ar to, ka tā ierakstītāja ir bijis viens no retajiem tā laika latviešu tautības studentiem - jurista Gotfrida Dāvida Grīnhofa (Grünhof) no Zaļeniekiem. Varām domāt, ka viņš tēvs, ko Kurzemes hercoga bija iecēlis par Zaļenieku muižas pārvaldnieku (skat. V. Helkā rakstā 37. tekstu), kā jau tā laika latvietis, sākumā būs bijis bez uzvārda. Viņa izglītotojam dēlam par uzvārdu būs ticis tā paša muižas vāciskais nosaukums (zināms, ne von Grünhof!).

Pats ieraksts Georga V. Gerlofa (Gerloff) albumā (Helmētētē, 1798.g. 23. jūnijā) ir pareizā valodā un labā tā laika rakstībā, sal. faksimilu. Verba forma effim skaidrojams ar to, ka autors nāk no Zemgales, kur dažos apvidos tā tika runāta vēl mūsu laikos, skat. J. Kņdzeļins, Lettische Grammatik, 1923, § 598.

[38.] Par šo ierakstu Kas maack, Tam naack skat. 19. piezīmi.

[39.] Latviešu teikums, ko Johans Šopijs (Schoppius) 17. gadsimta 70-toš gados ierakstījis Lutera Derpera (Dörper) albumā, nav lāgā izprotams. Tā kā šis teksts fotokopijā nav pazīstams, tas iespējams gan sākotnējā lasījuma, gan vēlākam iespieduma kļūdas. Šķiet, ka šis

teikums jāņemprot šā: Mīļais draugs, [tevi] neizmīrisis
[viesu] to daļv] tas mazais vīrs, [kas sēdēja] pie galda.

[40.] Embōtnieka Jōlija Grīners (Grüner) latviskais teksts, ko viņš 1881. gadā pievienojis latīniskam dzelolim, sveikdams Nikolaju Chr. Remlingu (Remling), Vi-tenbergas universitātes Filozofijas fakultātes asesoru, tagad pieejamā R. Zāberga-Elverfeldta (Seeborg-Elverfeldt) publicājumā ir:

Dohdet Deewam Ghohda, Tas doha Jums pilla bihoda.
Šis ixtelciens labi pazīstams no Manceja 10 sarunām (Ri-
gā 1638.g., pielikums pie Manceja vārdnīcas Lettus);
tūr tas iespiesta aiz desmitās sarunas, t.i., pašās be-
gās, šādā formā:

Dohdeta Deewam Ghodu/ Taš dohd mums pīllu Břohdu.

Kopskatā redzama zinīgā parādība, ka ierakstu autoru starpā tikai retais ir bijis muižnieku kārtas loceklis. Protams, kaut cik prant tautas valodu toreiz, latviešu dzimtbuves laikos, tam nozīme varēja būt gan nākamajiem luterāņu mēcītājiem, gan arī šrētiem, bet ne tautasim-
niekiem, juristiem u.tml.

Raksturīgi, ka ūsejama viena otra garīga teksta da-
ļa, bet nav neviena latviešu tautasdziesmas fragments.

Einige Anmerkungen ūber die von Vello Helk gefundenen
lettischen Texte des 17. und 18. Jahrhunderts

II.

Gleicherweise wie in Cali 15, S. 25 ff., fūgt der Verf.
einige Anmerkungen denjenigen lettischen Texten zu, die Vello
Helk in seiner Arbeit verōffentlicht hat. Hauptsächlich wer-
den die Fragen der Rechtschreibung betrachtet.